

Identifying the Ideal Strategies of the Islamic Republic of Iran in Managing the Culture of the Waiting in the Thought of Ayatollah Khamenei

Mohammad Qobadi¹

Qolamreza Behrouzi Lak²

Received: 21/12/2020

Accepted: 30/12/2020

Abstract

The important place of Mahdiism belief in the religious knowledge system of Islam and its direct and bilateral relationship with the Islamic Revolution has made the holy system of the Islamic Republic of Iran adopt appropriate strategies to manage the culture of the waiting. These strategies have not been compiled, but can be identified and analyzed through examining the intentions of the Supreme Leader of the Islamic Revolution, Ayatollah Khamenei. For this purpose, in the present study, using the content analysis method, the text of the wise leader's thoughts have been processed, combined, and summarized in three stages. The result of this process was the formation of eight comprehensive themes that, in fact, constitute the strategies of this study. The identified strategies were then analyzed comparatively. These strategies, in order of importance are: emphasizing the relationship between Mahdiism and the Islamic Revolution, drawing a hopeful, inspiring and motivating image of the ideal of Mahdiism, explaining the correct meaning of the culture of the waiting and its pathology, institutionalizing the culture of the waiting in certain strata and reference groups, emphasizing meta-Shiism, meta-religion and universalism of Messianism and taking advantage of Mahdiism places and occasions, the emphasis on seeking justice as an important feature of the state that paves the way for the reappearance and the waiting community, and finally developing the epistemological foundations of Mahdiism.

Keywords

Strategy, Mahdiism, management of the culture of the waiting, Ayatollah Khamenei, Islamic Republic of Iran system, content analysis.

---

1. M. A graduate in Strategic Culture Management, Baqir al-Olum University, Qom, Iran. (Author in charge). m.qobadi@chmail.ir.

2. Professor, Baqir al-Olum University, Qom, Iran. blak@bou.ac.ir.

---

* Ghobadi, M. & Behrouzi Lak, Q. (2020). Identifying the Ideal Strategies of the Islamic Republic of Iran in Managing the Culture of the Waiting in the Thought of Ayatollah Khamenei. *The Quarterly Journal of Mahdavi Society*, 1(2), pp. 8-39. Doi: 10.22081/jm.2020.59676.1023

شناسایی راهبردهای مطلوب نظام جمهوری اسلامی ایران در مدیریت فرهنگ انتظار در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای دام ظلّه

محمد قبادی^۱   غلامرضا بهروزی لک^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۰/۱۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۰۱

چکیده

جایگاه مهم باورداشت مهدویت در نظام معارف دین مبین اسلام و رابطه مستقیم و دوطرفه آن با انقلاب اسلامی، نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران را بر آن می‌دارد تا در راستای مدیریت فرهنگ انتظار، راهبردهای شایسته‌ای اتخاذ کند. این راهبردها به رشته تدوین درنیامده‌اند؛ اما از رهگذر بررسی منویات رهبر معظم انقلاب اسلامی، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای - دام ظلّه - قابل شناسایی و تحلیل هستند. برای این منظور در پژوهش حاضر، با استفاده از روش تحلیل مضمون، متن اندیشه‌های آن رهبر فرزانه طی سه مرحله، پردازش، ترکیب و تلخیص شده‌اند. نتیجه این فرایند، شکل‌گیری هشت مضمون فراگیر شد که در واقع، راهبردهای مورد نظر این پژوهش را تشکیل می‌دهند. راهبردهای شناسایی شده، سپس مورد تحلیل‌های مقایسه‌ای قرار گرفتند. این راهبردها به ترتیب اهمیت عبارتند از: تأکید بر ترابط مهدویت و انقلاب اسلامی، ترسیم تصویر امیدبخش، شوق آفرین و برانگیزاننده از آرمان مهدویت، تبیین معنای صحیح فرهنگ انتظار و آسیب‌شناسی آن، نهادینه‌سازی فرهنگ انتظار در اقشار خاص و گروه‌های مرجع، تأکید بر فراشیعی، فرادینی و جهانی بودن موعودگرایی، بهره‌گیری از فرصت و مزیت اماکن و مناسبت‌های مهدوی، تأکید بر عدالت‌خواهی به‌عنوان ویژگی مهم دولت زمینه‌ساز ظهور و جامعه منتظر و بسط مبانی معرفتی مهدویت.

کلیدواژه‌ها

راهبرد، مهدویت، مدیریت فرهنگ انتظار، آیت‌الله خامنه‌ای، نظام جمهوری اسلامی ایران، تحلیل مضمون.

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مدیریت راهبردی فرهنگ، دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام، قم، ایران (نویسنده مسئول).
m.qobadi@chmail.ir

blak@bou.ac.ir

۲. استاد دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام، قم، ایران.

* قبادی، محمد؛ بهروزی لک، غلامرضا. (۱۳۹۹). شناسایی راهبردهای مطلوب نظام جمهوری اسلامی ایران در مدیریت فرهنگ انتظار در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای دام ظلّه. دوفصلنامه علمی - تخصصی جامعه مهدوی، ۸(۲)، صص ۳۹-۸.
Doi: 10.22081/jm.2020.59676.1023

مقدمه

باورداشت مهدویت که از امتهات معارف دینی به شمار می‌رود، ذاتاً حرکت آفرین و امیدبخش است. این اندیشه چنانچه به نحوی صحیح در وجود انسان نهادینه شود و تعالی یابد، اعتقادات، اخلاقیات، سبک زندگی و در یک کلام، فرهنگ او را دگرگون می‌کند و فرهنگ انتظار را شکل می‌دهد. پُر واضح است این نهادینه‌سازی و تعالی بخشی، اگر در مقیاس یک جامعه فراگیر شود، تحول فرهنگی عظیمی را در پی خواهد داشت. همان باورداشت و فرهنگی که انقلاب شکوهمند اسلامی، از یک سو شکل‌گیری و پیروزی‌اش را وام‌دار آن است و از دیگر سو غایت خود را رشد و تعالی آن و ایجاد بسترهای لازم برای تحقق آن وعده حتمی الهی و آرزوی دیرین بشر تعیین کرده است.

این ترابط و پیوند وثیق، نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران (که در ادامه مختصراً نظام ج.ا.ا ذکر می‌شود) را بر آن می‌دارد تا به منظور توسعه فرهنگ انتظار و صیانت از آن در برابر انواع انحرافات و دشمنی‌ها، راهبردهای درخوری اتخاذ کرده، نصب‌العین مدیران و سیاست‌گذاران نهادها و سازمان‌های تحت حاکمیت خود قرار دهد. از آن‌جا که چنین راهبردهایی تا کنون به رشته تدوین در نیامده و اعلام نشده است، شناسایی روشمند آن راهبردها، از رهگذر بررسی و متون راهبردی، راه مناسبی به نظر می‌رسد. متون راهبردی شامل منویات رهبران انقلاب اسلامی و اسناد بالادستی است که به صورت جداگانه قابل مطالعه و تحلیل خواهد بود.

در این‌جا با توجه به اهمیت دیدگاه‌های حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای -دام‌ظله- در شکل‌گیری و پیشرفت ساختارهای نظام ج.ا.ا و عبور انقلاب اسلامی از مراحل و گردنه‌های مختلف پیش روی آن، پژوهش حاضر متکفل شناسایی راهبردهای مطلوب نظام ج.ا.ا در جهت مدیریت فرهنگ انتظار از منظر رهبر معظم انقلاب می‌باشد. با توجه به آن‌که داده‌های اصلی پژوهش از جنس متن هستند، باید روشی اتخاذ شود که بتواند از رهگذر بررسی و تحلیل مضامین متون، راهبردهای مطلوب را آشکار، و به صورت شفاف ارائه کند. بر این اساس از میان روش‌های پژوهش، روش تحلیل

مضمون، مناسب ارزیابی می‌شود. تحلیل مضمون، با مراحل سه‌گانه خود در جهت تحلیل و تفسیر متون، این امکان را فراهم می‌سازد تا از متون اولیه به گزاره‌های کلی، جدید و قابل‌تعمیم دست یافت. این گزاره‌های کلان، با توجه به رویکرد راهبردهای راهبردها که محقق از ابتدا تا انتهای تحقیق در پیش گرفته، همان راهبردهای مطلوب را تشکیل می‌دهند؛ راهبردهایی که محورهای کلیدی مورد نظر معظم‌له در راستای مدیریت فرهنگ انتظار را می‌نمایانند.

پیش از شرح روش تحقیق، توضیح اجمالی مفاهیم مندرج در موضوع نوشتار و انجام بحث و بررسی‌های اصلی پژوهش، شایان ذکر است که پژوهش حاضر منحصرأ با رویکرد به موضوع تحقیق صورت گرفته است؛ بنابراین به دنبال ترسیم منظومه فکری رهبر معظم انقلاب درباره آموزه مهدویت نیست؛ چه این موضوع، پژوهشی تفصیلی و جداگانه می‌طلبد.

۱. روش تحقیق

از آن‌رو که غرض اصلی در این جا، شناسایی راهبردهای مطلوب نظام ج.ا.ا. در جهت مدیریت فرهنگ انتظار از رهگذر تحلیل اندیشه‌های رهبر معظم انقلاب است، روش تحلیل مضمون - که از روش‌های پرکاربرد تحلیل‌های کیفی به شمار می‌رود - مورد استفاده قرار گرفته است.

در این پژوهش، متن منویات رهبر معظم انقلاب - دام‌طله - به صورت مطالعات کتابخانه‌ای - اسنادی بررسی و تحلیل شد و داده‌هایی که صریحاً یا ضمناً درباره مسئله مدیریت فرهنگ انتظار شناخته شدند، تفکیک، گردآوری و سپس با روش تحلیل مضمون، مورد بررسی قرار گرفتند.

۱-۱. تعریف روش تحلیل مضمون

فرآیند روش تحلیل مضمون، از جست‌وجو در الگوهای معانی و مسائل بالقوه درون داده‌ها شروع می‌شود و با ارائه شکلی انتزاع‌شده از مضامین متون، پایان می‌یابد. این

فرآیند در خلال آموذشدهای فراوان محقق میان داده‌های پردازش شده و داده‌های تولیدشده از سوی خود او صورت می‌گیرد.

بویاتزیس^۱ معتقد است «تحلیل مضمون، روشی است برای: دیدن متن، برداشت و درک مناسب از اطلاعات ظاهراً نامرتبط، تحلیل اطلاعات کیفی، مشاهده نظام‌مند شخص، تعامل، گروه، موقعیت، سازمان و یا فرهنگ و تبدیل داده‌های کیفی به داده‌های کمی» (مهری و همکاران، ۱۳۹۳).

۲-۱. مراحل تحلیل مضمون

کینگ و هاروکز^۲ در سال ۲۰۱۰ با بررسی و جمع‌بندی تلاش‌های دیگر پژوهشگران، فرآیندی سه مرحله‌ای را برای تحلیل مضمون ارائه داده‌اند. این فرآیند، شامل سه مرحله «کدگذاری توصیفی»، «کدگذاری تفسیری» و «یکپارچه‌سازی از طریق مضامین فراگیر» می‌باشد که شرح اجمالی آن در ادامه می‌آید.

۱-۲-۱. مرحله اول: پردازش توصیفی

در این مرحله حداقل یک بار قبل از شروع تحلیل و تفسیر داده‌های اولیه، کل داده‌ها مطالعه، و ایده‌های ابتدایی و الگوهای کلی شناخته می‌شود. این مطالعه و ایده‌پردازی اولیه، اهمیتی فوق‌العاده دارد؛ به نحوی که می‌توان گفت ستون فقرات مراحل بعدی را شکل می‌دهد. کدگذاری به‌عنوان محور اصلی روش تحلیل مضمون، در سراسر فرآیند تحلیل صورت می‌پذیرد؛ اما نخستین وهله آن که به توصیف ساده داده‌های اولیه می‌پردازد، پردازش توصیفی نامیده می‌شود.

۲-۲-۱. مرحله دوم: پردازش تفسیری

گام دوم، زمانی آغاز می‌شود که پژوهشگر، ضمن مطالعه داده‌ها، با آن‌ها آشنا شده،

1. Boyatzis.

2. King & Horrocks.

فهرستی اولیه از ایده‌های موجود در داده‌ها و نکات جالب آن‌ها تهیه کرده باشد؛ لذا این گام، مستلزم ایجاد مضامین پایه از داده‌ها است. در این گام، از مضامین برای تقسیم داده‌های متنی به قسمت‌های قابل فهم استفاده می‌شود؛ مانند: بند، عبارت، کلمه یا سایر معیارهایی که برای تحلیل لازم است. مضامین موجود در چارچوب کدگذاری، باید حد و مرز کاملاً مشخصی داشته باشند؛ به گونه‌ای که تغییرپذیر یا تکراری نباشند. همچنین کدها باید محدود به قلمروی تحقیق باشد و به طور روشن، متمرکز بر موضوع خروجی این مرحله، مضامین پایه نامیده می‌شوند.

۱-۲-۳. مرحله سوم: یکپارچه‌سازی

در این مرحله که به تحلیل، در سطحی کلان‌تر از مضامین پایه پرداخته می‌شود، مضامین پایه مشترک و مشابه که قابلیت تشکیل مضامین فراگیرتری را دارند در قالب مضامینی کلی‌تر گردآوری می‌شوند. اساساً در این مرحله، مضامین تجزیه و تحلیل می‌شوند و به نحوه ترکیب و تلفیق مضامین مختلف برای تشکیل مضمون سازمان‌دهنده، توجه می‌شود (مهری و همکاران، ۱۳۹۳). مضامینی که از رهگذر اجرای این مرحله به دست می‌آیند، سازمان‌دهنده نامیده می‌شوند. تکرار این مرحله به تولید مضامین فراگیر خواهد انجامید.

به‌طور خلاصه طی سه مرحله پردازش، مضامین در سه دسته پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر، طبقه‌بندی و به صورت «جداول قالب‌های مضامین» نمایش داده می‌شوند؛ سپس در قالب «شبکه مضامین» به تصویر در می‌آیند و با استفاده از «تحلیل‌های مقایسه‌ای» مورد بررسی بیشتر قرار می‌گیرند.

در تحقیق حاضر، سه مرحله پیش‌گفته کاملاً متناسب با هدف تحقیق به اجرا درآمده‌اند؛ چرا که متون اصلی طی سه مرحله غربال و پالایش و ترکیب به رویکرد راهبردهشناسی، تبدیل به مضامینی آنچنان فراگیر شده که اتصافشان به وصف راهبرد را کاملاً قابل قبول می‌نماید. به بیان روشن‌تر، مضامین فراگیر که محصول نهایی تحلیل مضمون را تشکیل می‌دهند، راهبردهایی هستند که از بررسی متن اندیشه رهبر معظم

انقلاب - دام ظلّه - برای مدیریت صحیح فرهنگ ناب انتظار در جمهوری اسلامی ایران استنباط شده‌اند.

۲. مفهوم راهبرد مدیریت فرهنگ انتظار

پیش از پرداختن به تحلیل و بررسی مضامین اندیشه رهبر معظم انقلاب - دام ظلّه - در مورد موضوع تحقیق، بیان مقصود از مفهوم راهبرد مدیریت فرهنگ انتظار که در این پژوهش محوریت دارد، ضروری می‌نماید.

۱-۲. تعریف راهبرد مدیریت فرهنگ انتظار

این مفهوم در هیچ اثر علمی مورد تعریف قرار نگرفته و پرداخت تفصیلی به این موضوع - که مستلزم ذکر تعاریف و توصیفات مفاهیم مندرج در آن یعنی راهبرد، مدیریت، فرهنگ و انتظار ظهور می‌باشد - از عهده پژوهش حاضر خارج است، برای تبیین آن، ناچار از ارائه تعریفی محقق ساخته از مفهوم مزبور، با استفاده از ادبیات علمی معتبر علوم انسانی و معارف اسلامی مرتبط با آن مفاهیم چهارگانه هستیم.

بر اساس آنچه اندیشوران علوم انسانی و نیز کارشناسان حوزه مهدویت در مورد مفاهیم راهبرد^۱، مدیریت^۲، فرهنگ^۳ و انتظار^۴ طرح کرده‌اند، راهبرد مدیریت فرهنگ انتظار را که در این پژوهش به دو امر «نظام جمهوری اسلامی ایران» و «اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای» می‌شود می‌توان این گونه معرفی کرد: «هر ایده کلان، طرح فراگیر یا تصمیم اساسی که از دیدگاه رهبر معظم انقلاب با توجه به فرصت‌ها و تهدیدهای محیط انقلاب اسلامی، در راستای رهبری و کنترل فعالیت‌ها در قلمرو فرهنگ انتظار، با هدف

۱. رک: کوبین جیمز براین؛ مینتزبرگ و رابرت ام، ۱۳۸۲، ص ۱۵؛ دیوید، ۱۳۹۲، ص ۲۹.

۲. رک: الوانی، ۱۳۸۲، صص ۱۷-۱۸؛ رضایان، ۱۳۸۳، ص ۷؛ اقتداری، ۱۳۸۸، ص ۶۱.

۳. رک: کلاین برگ، ۱۳۷۶، ج ۱، ص ۹۵؛ شاین، ۱۳۸۳، ص ۳۰؛ محسنی، ۱۳۸۰، ص ۱۱۴.

۴. رک: مصطفوی، ۱۴۳۰ق، ج ۱۲، ص ۱۶۶؛ صافی گلپایگانی، ۱۳۹۳، ص ۱۱؛ صدر، ۱۴۰۲ق، ج ۱، ص ۲۹۱؛

مطهری، ۱۳۷۳، ص ۱۴؛ ملایی، ۱۳۹۳.

رشد و تعالی آن در ایران یا جهان برای نظام ج.ا.م. مطلوب باشد و در نهایت به ایجاد جامعه منتظر و زمینه‌ساز ظهور بینجامد».

علاوه بر تعریف مفهوم راهبرد مدیریت فرهنگ انتظار، شناخت حوزه‌های مدیریت راهبردی و نیز لایه‌های فرهنگ انتظار، می‌تواند در ایجاد درک بهتر و کامل‌تر از آن مفهوم، مفید واقع شود.

۲-۲. حوزه‌های مدیریت راهبردی

در این جا ذکر این نکته مناسب است که مدیریت راهبردی، دو موضوع کلی را پی‌گیری می‌کند؛ «یکی در حوزه بایدها و نبایدهاست و دیگری در حوزه چگونگی‌ها. در حوزه بایدها و نبایدها، مأموریت، چشم‌انداز و هدف ترسیم می‌شود، و در حوزه چگونگی، راه رسیدن به بایدها تبیین می‌گردد» (امیری، ۱۳۸۴، ص ۳۹). برای دستیابی به شناخت صحیح بایدها و نبایدها یا هنجارها از ایدئولوژی و الهیات متناسب با موضوع، و برای پاسخ به پرسش از چگونگی، از ادبیات علمی حوزه راهبرد بهره‌گیری می‌شود. در پژوهش حاضر تلاش می‌شود نسبت راهبردهای شناسایی‌شده با هر دو حوزه راهبردی، روشن گردد.

۲-۳. لایه‌های فرهنگ انتظار

در مورد چستی سطوح و لایه‌های فرهنگ، نظرات مختلف و البته مشابهی از سوی دانشمندان و متفکران ارائه شده است. بر اساس یک دیدگاه می‌توان فرهنگ را مشتمل بر چهار سطح و لایه دانست:

۱. مبانی اعتقادی و مفروضات اساسی؛

۲. ارزش‌ها؛

۳. هنجارها یا الگوهای رفتاری؛

۴. نمادها و نشانه‌ها (افروغ و همکاران، ۱۳۷۹).

۲-۳-۱. مبانی اعتقادی و مفروضات اساسی فرهنگ انتظار

اولین و عمیق‌ترین سطح فرهنگ انتظار، دربردارنده نگرش کلی اسلام به مهدویت است که بر اساس آیات قرآن و احادیث معصومان علیهم‌السلام صورت‌بندی شده است. مباحثی که در بخش «مهدویت در اسلام» آمد، ناظر به همین سطح از فرهنگ انتظار است. این سطح از فرهنگ انتظار، مستقیماً بر پایه سترگ نگرش توحیدی و اعتقاد به یگانگی مبدأ هستی و کمال صفات الهی بنا شده است. منتظران ظهور، دنیا را محل آزمایش و گذار می‌شناسند، نه غفلت و خوش‌گذرانی حیوانی. آنان مرگ را نه تنها شکست و نابودی تلقی نمی‌کنند، بلکه آن را سرآغاز حیات شیرین ابدی در آغوش پُرمهر پروردگار می‌دانند؛ بنابراین خود را موظف به رعایت عدالت و انصاف در همه امور می‌دانند.

از دیگر عناصر اعتقادی جامعه منتظر، ایمان همراه با معرفت به امام معصوم است. وقتی انسان، امام معصوم را دارای مقام دینی و سیاسی منبعث از توحید و در امتداد نبوت دانست، بینشی می‌یابد که بر اساس آن، حاکمیتی غیر از حاکمیت خلیفه الهی بر سرتاسر گیتی را بر نمی‌تابد. «رشد بینش اسلامی و ایمان توحیدی، جامعه منتظر را به تدریج، به سوی تعارض و مبارزه با نظام حاکم سوق می‌دهد. اندیشه «غلبه نهایی حق بر باطل» و نیز «قطع بودن پیروزی اهل تقوا بر کافران و منافقان و فاسقان»، اندیشه‌ای قرآنی و اسلامی است که ما را در تبیین شاخصه «انتظار» در جامعه منتظر، یاری می‌رساند» (عرفان، ۱۳۹۰، ص ۲۸).

۲-۳-۲. ارزش‌های فرهنگ انتظار

روشن است که اعتقادات دینی علی‌الخصوص باورداشت مهدویت، ارزش‌هایی مبتنی بر اصول و مبانی دینی را تأیید و ترویج خواهند کرد و غیر آن‌ها را نفی می‌کنند. ارزش‌های فرهنگ مهدویت را می‌توان شامل این موارد دانست: «ارتباط معنوی با امام عصر، رعایت اخلاص در عمل و پیراستن نیت، دشمن‌شناسی و دوست‌شناسی، توجه به دیدگاه‌ها و نظرات مراجع عظام تقلید، زدودن مطالب ضعیف و باورهای

نادرست، توجه به کارکردهای مجالس و مراسمات مهدوی، گشودن زوایای جدید در طرح مباحث مهدوی، پرهیز از تعیین وقت برای ظهور، پرهیز از طرح مباحث سست و بی‌اساس» (شفیعی سروستانی، ۱۳۸۷، صص ۳۵۵-۳۸۶).

۲-۳-۳. هنجارهای فرهنگ انتظار

اسلامی بودن یا غیر اسلامی بودن ارزش‌ها، اثر خود را در هنجارها و رفتارهای افراد نشان می‌دهد. با نهادینه شدن اعتقاد به ظهور منجی مصلح و پایبندی عملی به ارزش‌های مقارن و ملازم با این اعتقاد، هنجارها و رفتارهایی متناسب با آن بروز خواهد کرد. رفتار فرد یا جامعه منتظر ظهور، بر اساس مبانی و ارزش‌های فرهنگ مهدویت شکل می‌گیرد.

۲-۳-۴. نمادها و نشانه‌های فرهنگ انتظار

از سوی منویات متعالی موعودگرایی شیعی، ظرفیت گسترده‌ای برای نمادپردازی در سطح ملی و جهانی دارد و از دیگر سو مکاتب و فرهنگ‌های رقیب مانند جهانی‌سازی، دهکده جهانی، پایان تاریخ، و نبرد آرماگدون، سال‌ها است می‌کوشند از قابلیت‌های بی‌نظیر نمادها و نشانه‌ها در جهت منافع خود بهره‌برداری کنند. این دو موضوع، وظیفه مهدی‌پژوهان و نمادشناسان را سنگین‌تر می‌کند، تا با تولید و عرضه نمادهای مهدوی، فرهنگ انتظار را بسط داده، کام تشنه جامعه بشری را با شهد گوارای معارف مهدوی سیراب کنند و زمینه تحقق وعده الهی ظهور را فراهم سازند. این نمادها می‌توانند از جنس تولیدات رسانه‌ای، هنری، ادبی، علمی، آموزشی و ... باشند.

۳. تحلیل مضمون اندیشه‌های رهبر معظم انقلاب

بر اساس آنچه در بخش مربوط به تبیین روش تحلیل مضمون گفته شد، به منظور اجرای نخستین مرحله تحلیل مضمون یعنی پردازش توصیفی، ابتدا با بررسی‌هایی که در خلال انجام پژوهش صورت گرفت، مجموعه منویات منتشرشده ایشان که در پایگاه

اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای - حفظه الله تعالی^۱ - با محوریت کلیدواژه‌های مرتبط با موضوع پژوهش (نام و القاب امام دوازدهم، مهدویت، غیبت، انتظار، منتظر و ظهور) در بازه زمانی ۱۴ خرداد سال ۱۳۶۸ تا ۲۵ مرداد سال ۱۳۹۸ به صورت مکتوب یا شفاهی در قالب بیانات، نامه‌ها و احکام انتصابات از جانب معظم‌له ایراد شده است مورد کاوش قرار گرفت. در نهایت تعداد ۳۰۳ داده اولیه (جمله، بند و پاراگراف) که حاوی مضامین قابل استفاده در جهت دستیابی به هدف پژوهش یعنی شناسایی راهبردهای مدیریت فرهنگ انتظار بودند، شناسایی و گردآوری شد.

به منظور تحلیل متون داده‌های اولیه با پردازش تفسیری ساده داده‌های مزبور و مفاهیم آشکار و صریح آن‌ها، تعداد ۳۲۲ مضمون پایه به‌عنوان خروجی دومین گام پردازش داده‌ها تحصیل شد.

سومین و آخرین مرحله تحلیل مضمون که عبارت است از یکپارچه‌سازی به منظور تلفیق مضامین مشابه و هم‌سو، در دو سطح انجام گرفت؛ در سطح نخست منجر به شکل‌گیری ۲۲ مضمون سازمان‌دهنده شد که بر اساس میزان فراوانی داده‌های اولیه دخیل در شکل‌گیری آن‌ها عبارتند از:

۱. نقش فرهنگ انتظار در پیروزی انقلاب اسلامی؛
۲. نقش فرهنگ انتظار در استمرار انقلاب اسلامی؛
۳. نقش انقلاب اسلامی در اصلاح فرهنگ انتظار؛
۴. نقش انقلاب اسلامی در گسترش فرهنگ انتظار؛
۵. جایگاه عدالت‌خواهی در جامعه منتظر و زمینه‌ساز ظهور؛
۶. جایگاه عدالت، صلح و امنیت و دیگر برکات مادی و معنوی در مدینه فاضله مهدوی؛
۷. تأکید بر ویژگی امیدآفرینی باورداشت مهدویت و نقش آن در تعالی جامعه منتظر؛

1. www.khamenei.ir

۸. رد جریان‌های انحرافی و قرائت‌های ناصواب از فرهنگ انتظار و آسیب‌های آن؛
  ۹. تأکید بر لزوم زمینه‌سازی برای ظهور؛
  ۱۰. تبیین آثار و لوازم اخلاقی و تربیتی اعتقاد به مهدویت؛
  ۱۱. تبیین معنای صحیح انتظار و مؤلفه‌های آن؛ از جمله: تکلیف‌گرایی، قیام، جهاد، آماده‌سازی عملی، قانع نشدن از وضع موجود و تلاش برای دستیابی به وضع مطلوب؛
  ۱۲. تأکید بر حاضر بودن، شاهد بودن و ناظر بودن امام زمان علیه السلام و اثر تربیتی توجه به آن؛
  ۱۳. تبیین مقامات و اوصاف امام زمان علیه السلام؛
  ۱۴. نهادینه‌سازی فرهنگ انتظار در نیروهای مسلح؛
  ۱۵. نهادینه‌سازی فرهنگ انتظار در مسئولان و کارگزاران نظام؛
  ۱۶. نهادینه‌سازی فرهنگ انتظار در رسانه‌ها؛
  ۱۷. نهادینه‌سازی فرهنگ انتظار در حوزویان؛
  ۱۸. نهادینه‌سازی فرهنگ انتظار در جوانان و نوجوانان؛
  ۱۹. توجه به اماکن مهدوی؛
  ۲۰. استفاده از فرصت مناسب‌های مهدوی به منظور پرداختن به آموزه مهدویت؛
  ۲۱. تأکید بر فراشیعی بودن مهدویت و انتظار منجی؛
  ۲۲. تأکید بر فرادینی و جهان‌شمول بودن موعودگرایی.
- در سطح دوم، برای دستیابی به کلان‌ترین و جامع‌ترین مضامین، نسبت به تکرار همین مرحله یعنی یکپارچه‌سازی مضامین، این بار بر روی مضامین سازمان‌دهنده اقدام شد و در نهایت هشت مضمون فراگیر به شرح ذیل تشکیل گردید:
۱. تأکید بر ترابط مهدویت و انقلاب اسلامی؛
  ۲. ترسیم تصویر امیدبخش، شوق‌آفرین و برانگیزاننده از آرمان مهدویت؛
  ۳. تبیین معنای صحیح فرهنگ انتظار و آسیب‌شناسی آن؛
  ۴. بسط مبانی معرفتی مهدویت؛

۵. نهادینه‌سازی فرهنگ انتظار در اقشار خاص و گروه‌های مرجع؛
۶. بهره‌گیری از فرصت و مزیت اماکن و مناسبت‌های مهدوی؛
۷. تأکید بر فراشیعی، فرادینی و جهانی‌بودن موعودگرایی؛
۸. تأکید بر عدالت‌خواهی به‌عنوان ویژگی مهم دولت زمینه‌ساز ظهور و جامعه منتظر.

شایان ذکر است از سویی ضوابط حاکم بر نوشتار پژوهشی حاضر، اجازه شرح و تفصیل کامل شکل‌گیری مراحل تحلیل مضمون را نمی‌دهد و از دیگر سو صرف ذکر فهرست‌وار داده‌ها و مضامین، نمای روشنی از چگونگی اجرای روش تحقیق را پیش رو نمی‌نهد و در نتیجه نحوه گذار از متون خام اولیه به راهبردهای کلان دانسته نمی‌شود؛ بنابراین از درج داده‌های اولیه، مضامین پایه و مضامین سازمان‌دهنده مرتبط با هر یک از مضامین فراگیر، اجتناب و فقط برای مثال به ذکر یک نمونه در قالب جدول ذیل، اکتفا می‌شود:

جدول (۱) قالب مضامین

مضمون فراکبر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه	داده اولیه
مضمون فراکبر	جایگاه عدالت، ترسیم تصویر	دوران بعد از ظهور، صلح و امنیت و دیگر برکات مادی و معنوی در مدینه	دنیای سرشار از عدالت و پاکی و راستی و معرفت و محبت، دنیای دوران امام زمان است که زندگی بشر هم از آن‌جا به بعد است. زندگی حقیقی انسان در این عالم، مربوط به دوران بعد از ظهور امام زمان است که خدا می‌داند بشر در آن‌جا به چه عظمت‌هایی نایل خواهد شد (خامنه‌ای، ۱۳۷۹/۱/۲۶)

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون پایه	داده اولیه
		تأکید بر تلفیق معنویت با همه ثروت همراه باشد با معنویت، این دنیا دنیای انسانی خواهد بود. البته نمونه کامل این دنیا در دوران ظهور حضرت بقیه‌الله امام زمان <small>علیه السلام</small> اتفاق خواهد افتاد و از آن‌جا - من این را این‌جا عرض بکنم - دنیا شروع خواهد شد (خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۹/۱۰).	دنیایی که در آن، علم همراه باشد با معنویت، تمدن همراه باشد با معنویت، ثروت همراه باشد با معنویت، این دنیا دنیای انسانی خواهد بود. البته نمونه کامل این دنیا در دوران ظهور حضرت بقیه‌الله امام زمان <small>علیه السلام</small> اتفاق خواهد افتاد و از آن‌جا - من این را این‌جا عرض بکنم - دنیا شروع خواهد شد (خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۹/۱۰).
		تیین جایگاه صلح و امنیت در حکومت امام زمان <small>علیه السلام</small>	دورانی که ملت‌ها با یکدیگر نمی‌جنگند؛ دست‌های جنگ‌افروز عالم همان‌هایی که جنگ‌های منطقه‌ای و جهانی را در گذشته به راه انداختند و می‌اندازند - دیگر نمی‌توانند جنگی به راه بیندازند، در مقیاس عالم، صلح و امنیت کامل هست، باید برای آن دوران تلاش کرد (خامنه‌ای، ۱۳۷۰/۱۱/۳۰).
	تأکید بر ویژگی امیدآفرینی باورداشت مهدویت و نقش آن در تعالی جامعه منتظر	معرفی امید به نابودی ظلم در سطح جهان به‌عنوان اولین درس آموزه مهدویت	اولین درس عملی از این موضوع (مهدویت) این است که نابودکردن بنای ظلم در سطح جهان، نه فقط ممکن است، بلکه حتمی است. ... آن چیزی که انسان‌ها را وادار به کار و حرکت می‌کند، نور و نیروی امید است. اعتقاد به مهدی موعود، دل‌ها را سرشار از نور امید می‌کند (خامنه‌ای، ۱۳۸۱/۷/۳۰).

مضمون فراگیر	مضمون سازمان دهنده	مضمون پایه	داده اولیه
		<p>معرفی امیدآفرینی از به‌عنوان یکی از خصوصیات و نقاط شعبان وجود دارد، یکی مسئله امیدزایی برجسته انتظار است که نوید این ولادت و آینده‌ای که بر اثر این ولادت، دنیای بشر در انتظار آن است، خود این امیدزاست (خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۶/۴).</p>	<p>خصوصیت نیمه شعبان ... عبارت است از امید و عدالت. دو نقطه برجسته‌ای که در انتظار ما و جشن‌گیری ما برای نیمه شعبان وجود دارد، یکی مسئله امیدزایی برجسته انتظار است که نوید این ولادت و آینده‌ای که بر اثر این ولادت، دنیای بشر در انتظار آن است، خود این امیدزاست (خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۶/۴).</p>
		<p>تأکید بر ویژگی امیدآفرینی اندیشه موعودگرایی در ادیان الهی و غیرالهی</p>	<p>اصل امید به یک آینده روشن برای بشریت و ظهور یک موعود، یک منجی، یک دست عدالت‌گستر در سرتاسر جهان، تقریباً مورد اتفاق همه ادیانی است که در عالم سراغ داریم. غیر از حالا دین اسلام و مسیحیت و یهودیت، حتی ادیان هند، بودائی و ... در تعلیمات خود یک چنین آینده‌ای را بشارت داده‌اند. ادیان الهی و آسمانی ... نخواسته‌اند امید واهی به مردم بدهند؛ آن‌ها واقعیتی را بیان کردند. ... آن حقیقت این است که این ستیزه میان حق و باطل، یک روز به سود حق و به زیان باطل پایان خواهد گرفت و از آن روز به بعد دنیای حقیقی بشر، زندگی مطلوب انسان، آغاز خواهد شد (خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۵/۲۷).</p>

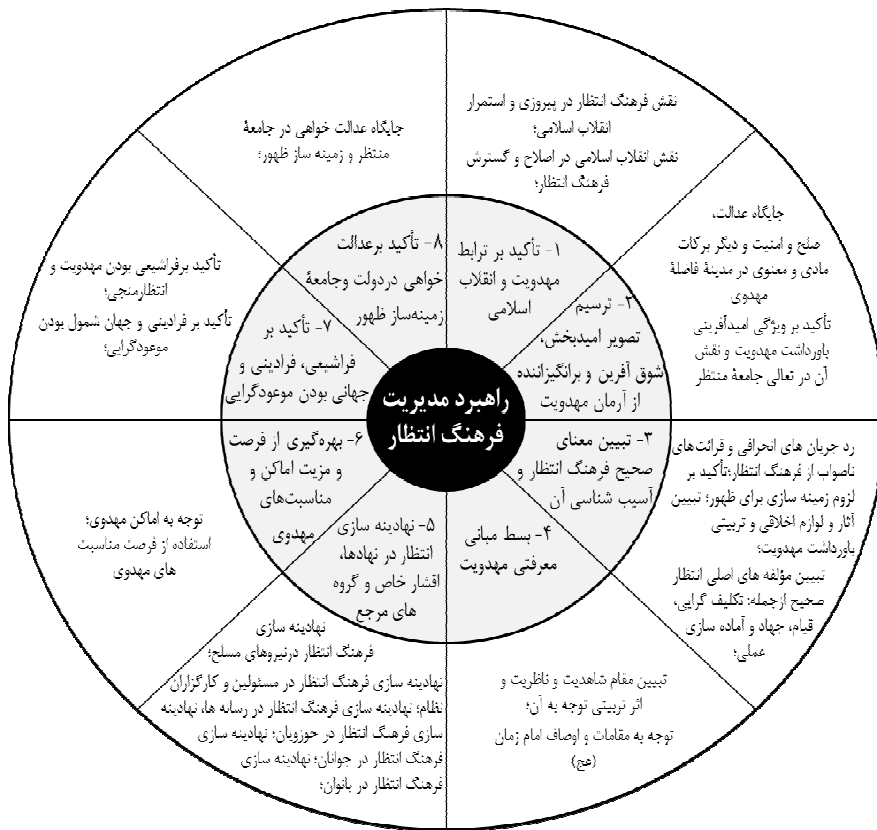
از آن جا که در همه مراحل تحلیل، تفسیر و ترکیب داده‌ها و مضامین، مفهوم «راهبرد مدیریت فرهنگ انتظار» با تعریف و توضیحی که گذشت، مد نظر بوده و از این زاویه به داده‌ها نگریسته شده، مضامین فراگیر به دست آمده در حقیقت، راهبردهای مطلوب نظام ج.ا.ا در این مسئله را از منظر رهبر معظم انقلاب -دام ظلّه- نشان می‌دهند. تحلیل‌های مقایسه‌ای که در ادامه ارائه می‌شود، وضعیت مضامین بررسی شده را روشن تر خواهد کرد.

۱-۳. بررسی و تحلیل راهبردهای شناسایی شده

در این بخش، تلاش می‌شود با استفاده از تکنیک‌هایی که روش تحلیل مضمون در اختیار قرار می‌دهد، نظیر «شبکه مضامین» و «تحلیل‌های مقایسه‌ای»، نتایج تحلیل مضمون را که از رهگذر پردازش در سه سطح پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر کشف و شناسایی شده‌اند، بررسی و تحلیل کرد.

۱-۳-۱. شبکه مضامین راهبردهای مدیریت فرهنگ انتظار در اندیشه رهبر معظم انقلاب روشی که نتایج تحلیل مضمون را در قالب شکل ارائه می‌کند، ترسیم شبکه مضامین است. آنچه شبکه مضامین ارائه می‌کند و در قالب شکل شماره یک به تصویر کشیده شده، نقشه‌ای مشابه تارنما، به مثابه نمایش گر خروجی تحلیل‌ها است که با نگاه سلسله‌مراتبی، رابطه مضامین را به نحو نگاه از بالا و به صورت ادوار سه‌گانه نشان می‌دهد. شایان ذکر است که ذکر مضامین پایه خارج از ظرفیت این نوشتار می‌باشد؛ لذا شکل شماره یک فقط نسبت مضامین سازمان‌دهنده و فراگیر را به نمایش می‌گذارد. لایه بیرونی به مضامین سازمان‌دهنده و لایه درونی به مضامین فراگیر اختصاص یافته است.

شکل (۱) شبکه مضامین

۳-۱-۲. تحلیل‌های مقایسه‌ای راهبردهای مدیریت فرهنگ انتظار در اندیشه رهبر

معظم انقلاب

برای شناخت و درک بهتر نسبت میان داده‌ها و ستاده‌ها، انجام تحلیل‌هایی که به مقایسه میان اطلاعات می‌پردازند مناسب خواهد بود. بدین منظور در ادامه، به تحلیل‌های مقایسه‌ای موردنیاز پرداخته می‌شود.

۳-۱-۲-۱. تحلیل مقایسه‌ای سیر راهبردها در سال‌های گوناگون به صورت تفکیکی

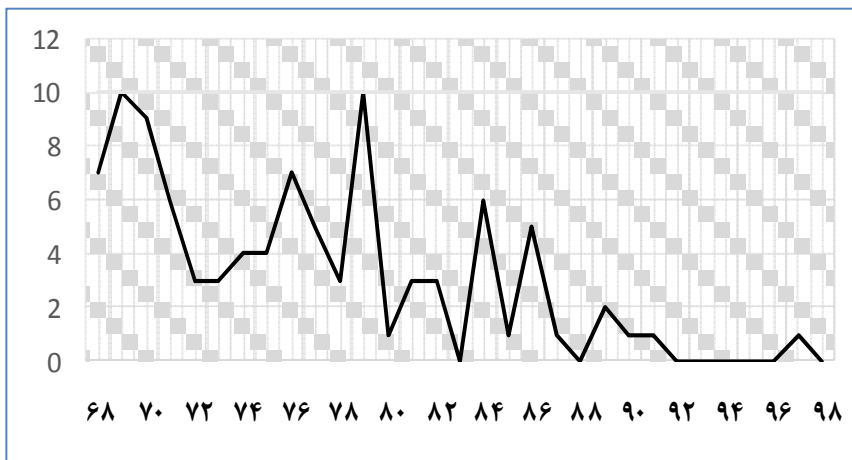
هر یک از راهبردهای کشف و شناسایی شده، بر اساس فراوانی مضامین پایه تشکیل‌دهنده آن‌ها در سال‌های گوناگون، سیرهای متفاوتی دارند که توجه و دقت در فراز و فرودهای آن‌ها می‌تواند نکات ارزشمندی را در زمینه درک بهتر میزان اهمیت آن‌ها در سال‌های مختلف به دست دهد.

شایان ذکر است به‌منظور واقع‌نمایی بیشتر تحلیل‌ها، مضامین پایه‌ای که در دو یا چند مضمون سازمان‌دهنده دخیل در هر یک از مضامین فراگیر مشترک بوده‌اند، فقط یک‌بار به حساب آمده‌اند. محور عمودی، مربوط به فراوانی مضامین پایه است و محور افقی، سنوات را نشان می‌دهد. سیر حرکت راهبردها به صورت خطوط کشیده مشخص شده‌اند.

۳-۱-۲-۱. راهبرد شماره یک

نخستین راهبرد، عبارت است از «تأکید بر ترابط مهدویت و انقلاب اسلامی». مضامین پایه مرتبط با این راهبرد، در دو جهت کلی سازمان‌دهی شده‌اند. یک جهت به نقش آموزه مهدویت در انقلاب اسلامی اشاره دارد که شامل نقش در پیروزی و نقش در استمرار انقلاب اسلامی می‌شود، و جهت دیگر به نقش انقلاب اسلامی در این باورداشت مهم دینی اشاره دارد که این نیز مشتمل بر دو محور است؛ یکی نقش در اصلاح فرهنگ انتظار و دیگری نقش در گسترش آن. بنابراین اولین مضمون فراگیر، از تلفیق چهار مضمون سازمان‌دهنده ایجاد شده است.

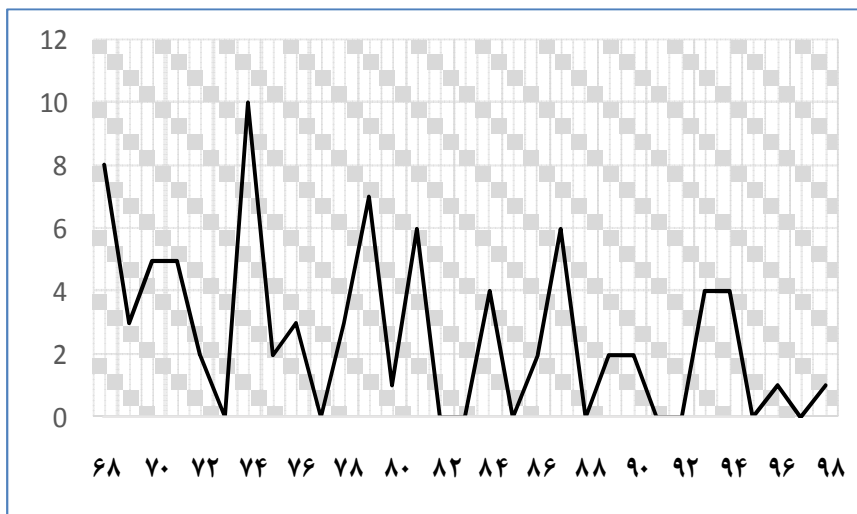
طبق آنچه نمودار زیر به نمایش گذاشته، تأکیدات رهبر معظم انقلاب -دام‌ظله- بر اهمیت این راهبرد، در دهه ۶۰ و ۷۰ به نسبت دهه ۸۰ و در دهه ۸۰ نسبت به دهه ۹۰ بیشتر بوده است. داده‌های مرتبط با موضوع پژوهش در سال‌های ۱۳۶۸ و ۱۳۷۹ بیشتر از دیگر سنوات مورد اشاره قرار گرفته است و در برخی سال‌ها به‌ویژه چند سال اخیر، تأکیدی را به خود اختصاص نداده‌اند.

نمودار (۲). تحلیل مقایسه‌ای سیر راهبرد شماره یک در اندیشه رهبر معظم انقلاب

۳-۱-۲-۲. راهبرد شماره دو

راهبرد دوم عبارت است از «ترسیم تصویر امیدبخش، شوق‌آفرین و برانگیزاننده از آرمان مهدویت». ترکیب و تلخیص مضامینی که به نقش مفاهیم آرمانی و اصلاح‌گرایانه آموزه مهدویت، نظیر عدالت‌گستری، فراگیری صلح و امنیت و دیگر کمالات مادی و معنوی جامعه مهدوی و نیز جامعه منتظر اشاره دارند، به تشکیل این مضمون فراگیر به‌عنوان یک راهبرد، منجر شده است. نمودار شماره سه نشان می‌دهد که این راهبرد در برخی سال‌های پراکنده، به‌صورت قابل توجهی مورد تأکید بوده است؛ اگرچه این راهبرد نیز به مرور زمان اهمیت خود را اندکی از دست داده است.

نمودار (۳). تحلیل مقایسه‌ای سیر راهبرد شماره دو در اندیشه رهبر معظم انقلاب

۳-۱-۲-۱-۳. راهبرد شماره سه

راهبرد سوم عبارت است از «تیین معنای صحیح فرهنگ انتظار و آسیب‌شناسی آن». همان‌طور از عنوان راهبرد مشخص است، این راهبرد بر آسیب‌شناسی و آسیب‌زدایی از فرهنگ اصیل انتظار و نیز تبیین معنای صحیح آن تأکید دارد. به دیگر سخن، آن دسته از مضامین پایه‌ای که در قالب مضامین سازمان‌دهنده رد جریان‌های انحرافی و قرائت‌های ناصواب، لزوم زمینه‌سازی برای ظهور و مؤلفه‌ها، آثار و لوازم انتظار حقیقی سامان یافته‌اند، این راهبرد را شکل داده‌اند. همان‌طور که از نمودار شماره چهار برمی‌آید سیر این راهبرد در سال‌های گوناگون، دارای پراکندگی معناداری نیست.

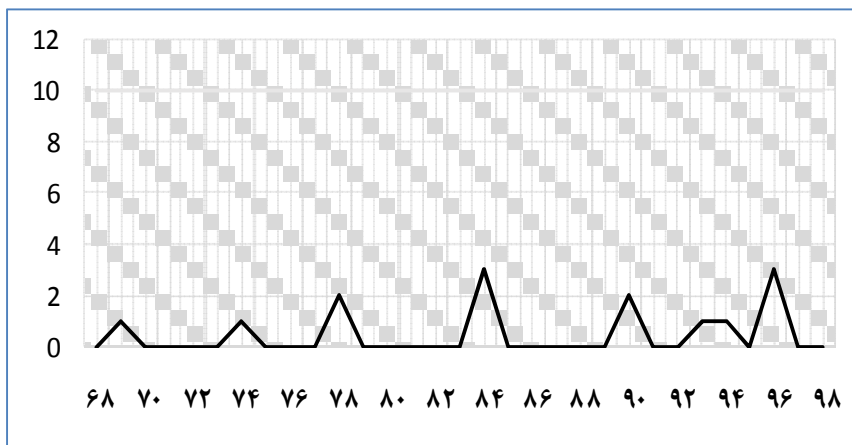

نمودار (۴). تحلیل مقایسه‌ای سیر راهبرد شماره سه در اندیشه رهبر معظم انقلاب

۳-۱-۲-۴. راهبرد شماره چهار

راهبرد چهارم عبارت است از «بسط مبانی معرفتی مهدویت». این راهبرد به ورود مستقیم رهبر معظم انقلاب - دام‌ظله - به مبحث معرفت‌افزایی در زمینه مبانی باورداشت مهدویت اشاره دارد؛ به این معنا که یکی از راهبردهای ایشان این بوده است که مبانی علمی و فکری این اعتقاد دینی را به جامعه منتقل کنند و بدین وسیله فرهنگ انتظار را در سطح مبانی نیز تقویت و ترویج نمایند.

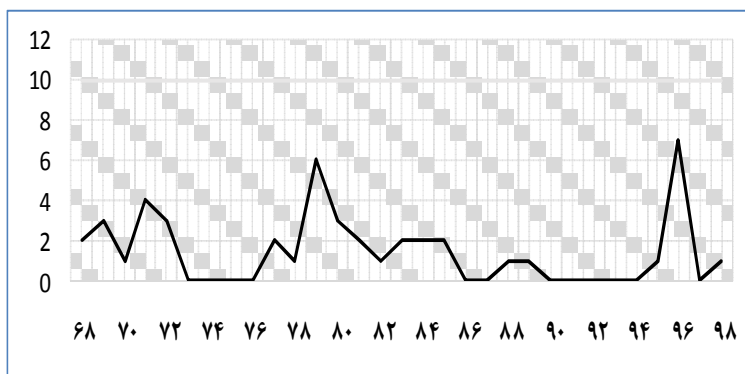
سازمان‌دهی مضامینی که به موضوع تبیین اوصاف و مقامات امام مهدی علیه السلام اشاره دارند، این راهبرد را نتیجه داده است. نکته قابل توجه در این زمینه این است که ایشان از میان همه مقامات امام زمان، بیشتر بر مقام حاضر بودن، ناظر بودن و شاهد بودن حضرت تأکید داشته‌اند. همان‌گونه که نمودار شماره پنج نشان می‌دهد، فراوانی اندک و پراکندگی غیرمعنادار مضامین پایه دخیل در شکل‌گیری این راهبرد در سال‌های گوناگون، بر پایین بودن میزان تأکید آن دلالت دارد.

نمودار (۵). تحلیل مقایسه‌ای سیر راهبرد شماره چهار در اندیشه رهبر معظم انقلاب

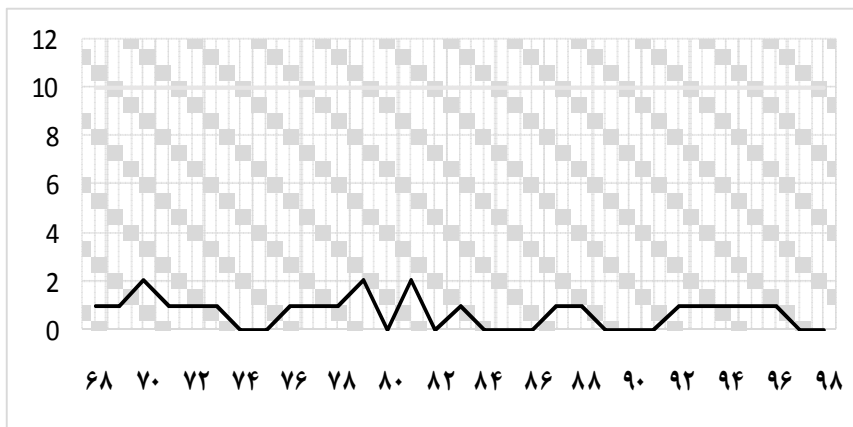
۳-۱-۲-۵. راهبرد شماره پنج

پنجمین راهبرد که عبارت است از «نهادینه‌سازی فرهنگ انتظار در اقصای خاص و گروه‌های مرجع» بر مبنای مضامین پایه‌ای که بر نقش نیروهای مسلح، مسئولان، فرهنگیان، رسانه‌ها، حوزویان، جوانان و بانوان در ارتباط با فرهنگ مهدویت تأکید داشته‌اند شکل گرفته است. استمرار این راهبرد در برخی سال‌های ابتدایی و میانی و اوج‌گیری در سال ۱۳۹۶، مفهومی است که از دقت در نمودار شماره شش دانسته می‌شود.

نمودار شماره (۶). تحلیل مقایسه‌ای سیر راهبرد شماره پنج در اندیشه رهبر معظم انقلاب

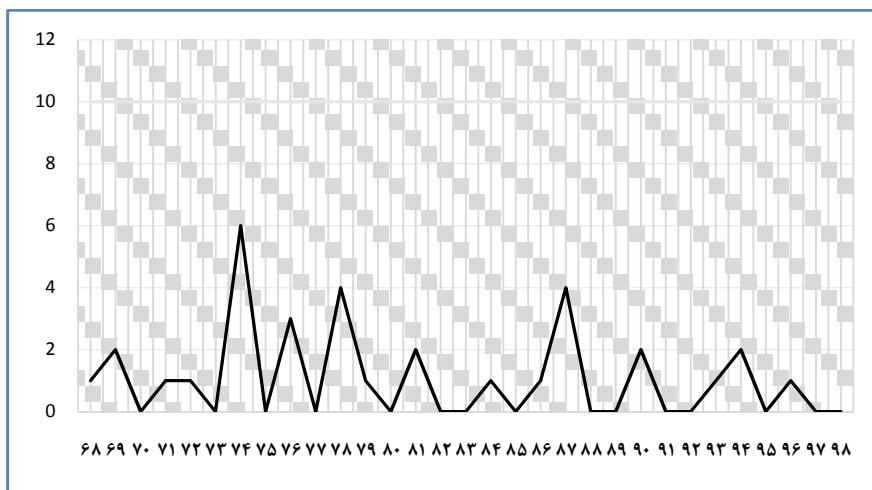
ششمین راهبرد، عبارت است از «بهره‌گیری از فرصت و مزیت اماکن و مناسبت‌های مهدوی» که سیر آن در قالب نمودار شماره هفت به نمایش درآمده است. این راهبرد اشاره به ظرفیت مکان‌ها و زمان‌های منسوب به امام زمان علیه السلام در جهت احیا، رشد و تعالی فرهنگ انتظار دارد. نمودار ذیل، سیر ضعیف و البته مستمری را برای این راهبرد ترسیم می‌کند. این بدان دلیل است که برای تشکیل مضمون سازمان‌دهنده مربوط به مناسبت‌های مهدوی، تنها از مضامین مربوط به نیمه شعبان و نهم ربیع‌الاول استفاده است؛ آن هم به گونه‌ای که هر سخنرانی یا پیام رهبر فرزانه انقلاب اسلامی در این مورد، تنها یک مضمون پایه را تشکیل داده است، نه بیشتر؛ لذا اندک بودن مضامین پایه این راهبرد، نشان‌دهنده عدم تأکید در آن نخواهد بود. مضافاً اینکه استمرار این راهبرد که در نمودار شماره هفت آشکار است، می‌تواند دلیل بر اهمیت آن نزد رهبر انقلاب اسلامی باشد.

نمودار (۷). تحلیل مقایسه‌ای سیر راهبرد شماره شش در اندیشه رهبر معظم انقلاب

۳-۱-۲-۱-۷. راهبرد شماره هفت

هفتمین راهبردی که از رهنمودهای رهبر معظم انقلاب -دام ظلّه- کشف و شناسایی گردیده و سیر آن در نمودار شماره هشت نمایش داده شده، عبارت است از: «تأکید بر فراشیعی، فرادینی و جهانی بودن موعودگرایی». این راهبرد بر مشترک بودن باورداشت مهدویت بین همه فرق و مذاهب اسلامی، و حتی بین همه ادیان الهی، بلکه ادیان غیرالهی تأکید دارد. این ویژگی، قابلیت توسعه یابی باورداشت مهدویت را در عرصه های ملی و بین المللی افزایش می دهد.

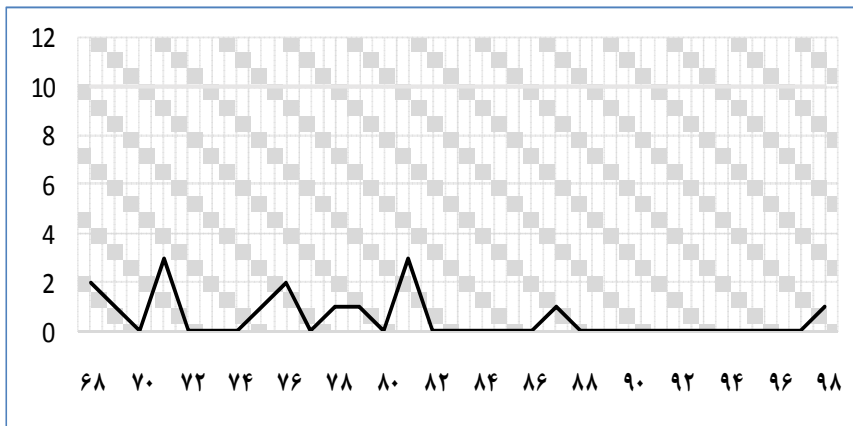

نمودار (۸). تحلیل مقایسه ای سیر راهبرد شماره هفت در اندیشه رهبر معظم انقلاب

۳-۱-۲-۱-۸. راهبرد شماره ۸

راهبرد هشتم بر اهمیت «عدالت خواهی به عنوان ویژگی مهم حکومت امام مهدی علیه السلام و دولت زمینه ساز ظهور» تأکید و تمرکز دارد. نمودار شماره ۸ه می بین آن است که این راهبرد، از پراکنندگی معناداری برخوردار نبوده است.

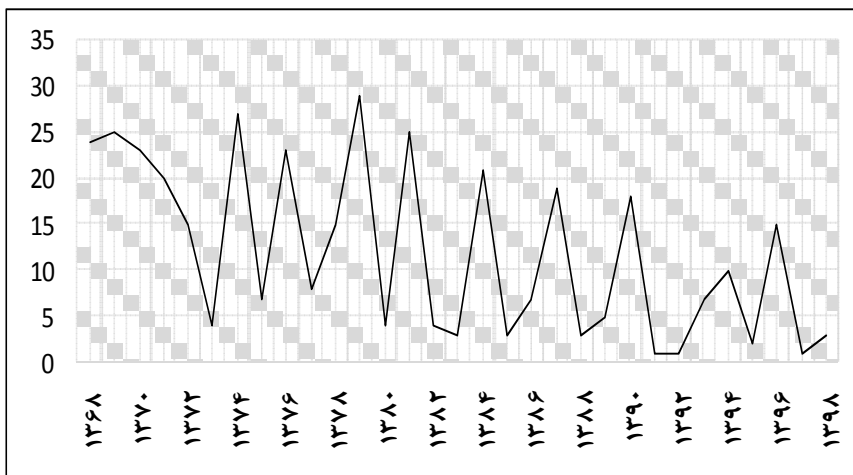

نمودار (۹). تحلیل مقایسه‌ای سیر راهبردها شماره هشت در اندیشه رهبر معظم انقلاب

۳-۱-۲-۲. تحلیل مقایسه‌ای سیر راهبردها به صورت تجمیعی

نمودار شماره ۱۰ سیر راهبردهای هشت‌گانه را که در بالا جداگانه ترسیم شدند به صورت یکجا به نمایش می‌گذارد. این روش می‌تواند به درک دقیق‌تر سیر راهبردها در طی سال‌های مختلف کمک کند. بدین منظور مضامین پایه غیر تکراری راهبردها در هر سال با هم جمع شده است و اتصال آن‌ها به یکدیگر، کیفیت حرکت راهبردها را نشان می‌دهد که بیانگر سیر نزولی مضامین با شیبی ملایم است.

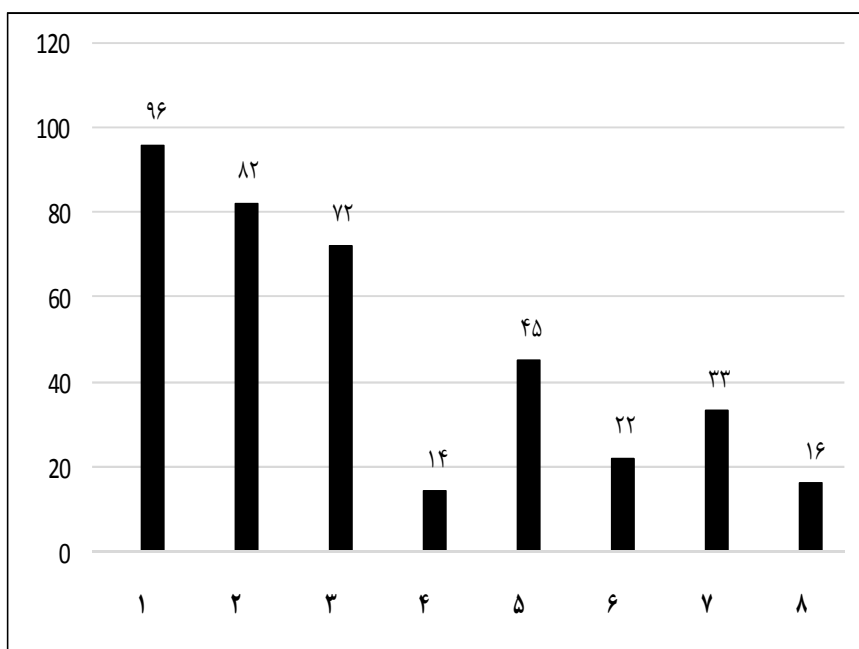

نمودار (۱۰). تحلیل مقایسه‌ای سیر راهبردها در اندیشه رهبر معظم انقلاب - دام‌زله - به صورت تجمیعی

۳-۲-۱-۳. تحلیل مقایسه‌ای تأکیدات راهبردها

مقدار کمی برخورداري هر راهبرد از مضامين پایه می‌تواند نشان‌دهنده میزان اهمیت آن در نظرگاه رهبر معظم انقلاب -دام‌زله- باشد. بدین منظور در این جا پراکنندگی مضامين در سال‌های گوناگون لحاظ نشده است. این موضوع بر اساس سنجش میزان فراوانی مضامين پایه در هر یک از مضامين فراگیر و در قالب نمودار میله‌ای شماره ۱۱ به تصویر کشیده شده است.

همان‌طور که از وضعیت ستون‌های هشت‌گانه نمودار مشخص است، راهبرد شماره یک که به مسئله رابطه دوطرفه بین انقلاب اسلامی و فرهنگ انتظار اختصاص دارد، به مراتب، بیش از سایر راهبردها مورد تأکید بوده است. کمترین میزان تأکید را راهبرد شماره چهار به خود اختصاص داده که بر موضوع بسط مبانی معرفتی مهدویت تمرکز دارد.

نمودار (۱۱). تحلیل مقایسه‌ای تأکیدات راهبردها در اندیشه رهبر معظم انقلاب

۳-۲-۴. تحلیل مقایسه‌ای راهبردها بر اساس حوزه‌های مدیریت راهبردی

بر مبنای آنچه در بخش «حوزه‌های مدیریت راهبردی» گذشت، می‌توان تشخیص داد که کدام یک از راهبردها، ناظر بر حوزه «چگونگی» و کدام یک، ناظر بر حوزه «هنجاری» هستند. جدول شماره سه نسبت راهبردهای هشت‌گانه با حوزه‌های مدیریت راهبردی را مشخص می‌نماید.

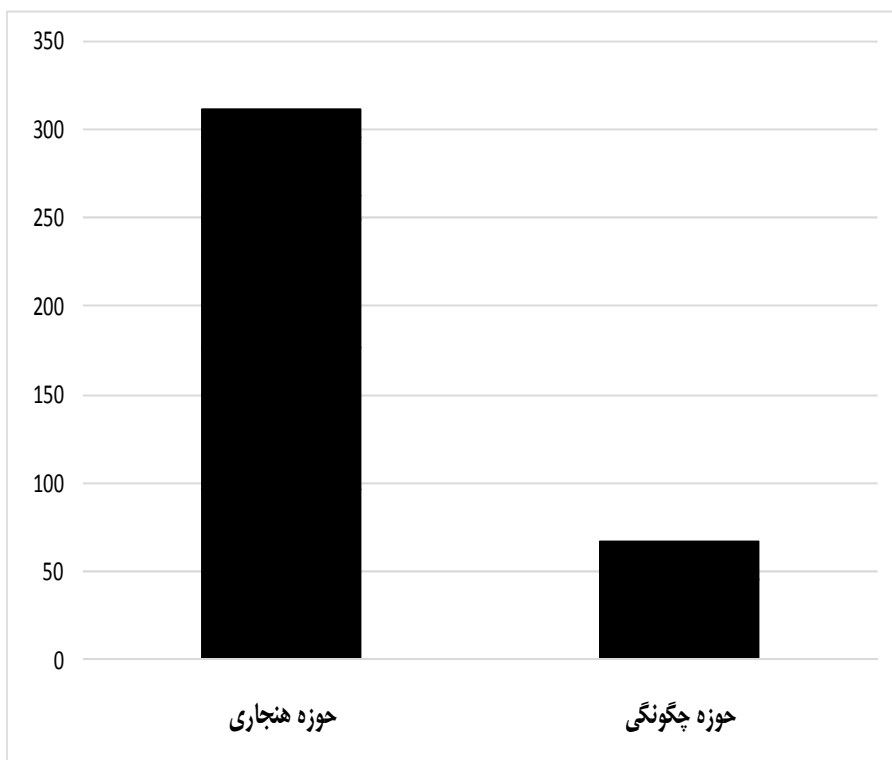
جدول (۲). تحلیل مقایسه‌ای راهبردها بر اساس حوزه‌های مدیریت راهبردی

حوزه‌های راهبردی		راهبردها	
چگونگی	هنجاری	عنوان	ردیف
-	✓	تأکید بر ترابط مهدویت و انقلاب اسلامی	۱
-	✓	ترسیم تصویر شوق‌آفرین و برانگیزاننده از آرمان مهدویت	۲
-	✓	تبیین معنای صحیح فرهنگ انتظار و آسیب‌شناسی آن	۳
-	✓	بسط مبانی معرفتی مهدویت	۴
✓	-	نهادینه‌سازی فرهنگ انتظار در اقشار خاص و گروه‌های مرجع	۵
✓	-	بهره‌گیری از فرصت و مزیت اماکن و مناسبت‌های مهدوی	۶
-	✓	تأکید بر فراشویی، فرادینی و جهانی‌بودن موعودگرایی	۷
-	✓	تأکید بر عدالت‌خواهی به‌عنوان ویژگی مهم دولت زمینه‌ساز ظهور و جامعه منتظر	۸

بر آورد تعداد مضامین پایه مرتبط با راهبردهای اختصاص یافته بر حوزه‌های مدیریت راهبردی و تبدیل آن به درصد، نشان از آن دارد که ۷۷.۷۵٪ از مجموع فراوانی داده‌های تشکیل دهنده راهبردها، ناظر بر حوزه هنجاری هستند و ۲۲.۲۵٪ دیگر، حوزه چگونگی را تحت پوشش قرار داده‌اند.

نمودار شماره ۱۲ این اختصاص یافتگی را در قالب تصویر دو ستون مشتمل بر مضامین پایه تشکیل دهنده راهبردها به نمایش می‌گذارد و این برداشت را ممکن می‌سازد که در اندیشه رهبر معظم انقلاب - دام‌ظله - بیان اصل باید‌ها و نبایدها، اهداف

و مأموریت‌های مدیریت فرهنگ انتظار اهمیت بیشتری نسبت به تبیین چگونگی تحقق آنها دارد.

نمودار (۱۲). میزان اختصاص یافتگی راهبردهای به حوزه‌های مدیریت راهبردی

۳-۱-۲-۵. تحلیل مقایسه‌ای راهبردها بر اساس تمرکز بر لایه‌های فرهنگ انتظار

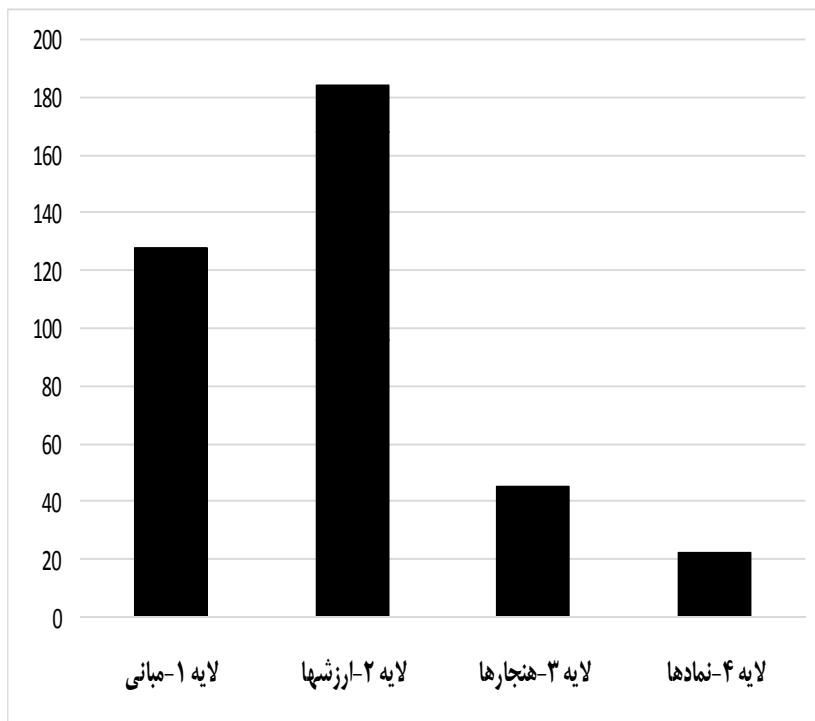
بر پایه توضیحاتی که در بخش «لایه‌های فرهنگ انتظار» ارائه شد، می‌توان مشخص کرد که هر راهبرد، بر کدام لایه فرهنگ، تمرکز دارد. راهبرد دو، چهار و هفت با ۳۴.۳٪ از مضامین بر لایه مبانی، دو راهبرد یک و سه با ۴۷.۵٪ بر لایه ارزش‌ها، راهبرد پنج با ۱۱.۰۸٪ بر لایه هنجارها و راهبرد شش با ۷.۱۲٪ بر لایه نمادها تمرکز دارند.

بنابراین همان‌طور که جدول شماره چهار بیان می‌کند، از نظر میزان فراوانی، لایه ارزش‌ها بیشترین حجم از مضامین راهبردی را به خود اختصاص است؛ ولی از نظر تعداد راهبردهای ناظر بر هر یک از لایه‌ها، لایه مبانی با مشارکت دادن سه راهبرد، در بالاترین سطح قرار دارد. لایه‌های هنجارها و نمادها، هر کدام، یک راهبرد را به خود اختصاص داده‌اند؛ فقط با این تفاوت که راهبرد اختصاص یافته به لایه هنجارها، از فراوانی مضامین پایه بیشتری برخوردار است.

جدول (۳). تحلیل مقایسه‌ای راهبردها بر اساس تمرکز بر لایه‌های فرهنگ انتظار

لایه‌های فرهنگ انتظار				راهبردها	
نماد	هنجار	ارزش	مبانی	عنوان	ردیف
-	-	✓	-	تأکید بر ترابط مهدویت و انقلاب اسلامی	۱
-	✓	-	-	ترسیم تصویر شوق‌آفرین و برانگیزاننده از آرمان مهدویت	۲
-	-	✓	-	تبیین معنای صحیح فرهنگ انتظار و آسیب‌شناسی آن	۳
-	-	-	✓	بسط مبانی معرفتی مهدویت	۴
-	✓	-	-	نهادینه‌سازی فرهنگ‌انتظار در اقشارخاص و گروه‌های مرجع	۵
✓	-	-	-	بهره‌گیری از فرصت و مزیت اماکن و مناسبت‌های مهدوی	۶
-	-	-	✓	تأکید بر فراشیعی، فرادینی و جهانی‌بودن موعودگرایی	۷
-	-	✓	-	تأکید بر عدالت‌خواهی به‌عنوان ویژگی مهم دولت زمینه‌ساز ظهور و جامعه منتظر	۸

نمودار شماره ۱۳ میزان اختصاص‌یافتگی راهبردها به لایه‌های فرهنگ انتظار را به نمایش می‌گذارد و این تصور را به‌دست می‌دهد که راهبردهای قابل استنباط از اندیشه رهبر معظم انقلاب -دام‌ظله- بیشتر بر لایه ارزش‌ها و سپس مبانی تمرکز دارد، تا لایه هنجارها و نمادها.

نمودار (۱۳). میزان اختصاص یافتگی راهبردها به لایه‌های فرهنگ انتظار

نتیجه‌گیری

عدم تدوین و ارائه راهبردهای مطلوب مدیریت فرهنگ انتظار و وجود ابهام در این زمینه، شناسایی آن راهبردها براساس اندیشه رهبر معظم انقلاب -دام‌ظله- را متعین می‌سازد. پرواضح است که صحت این شناسایی بدون در پیش گرفتن روش تحقیق مناسب، قابل تضمین نخواهد بود. از میان روش‌های تحقیق، روش تحلیل مضمون که به دلیل تناسب با هدف پژوهش، در پیش گرفته شد روشن ساخت که مهم‌ترین راهبردهای قابل اتخاذ از سوی نظام جمهوری اسلامی ایران بر مبنای منویات معظم‌له به ترتیب عبارتند از:

۱. تأکید بر ترابط مهدویت و انقلاب اسلامی؛

۲. ترسیم تصویر امیدبخش، شوق آفرین و برانگیزاننده از آرمان مهدویت؛
۳. تبیین معنای صحیح فرهنگ انتظار و آسیب‌شناسی آن؛
۴. نهادینه‌سازی فرهنگ انتظار در اقشار خاص و گروه‌های مرجع؛
۵. تأکید بر فراشیعی، فرادینی و جهانی بودن موعودگرایی؛
۶. بهره‌گیری از فرصت و مزیت اماکن و مناسبت‌های مهدوی؛
۷. تأکید بر عدالت‌خواهی به‌عنوان ویژگی مهم دولت زمینه‌ساز ظهور و جامعه منتظر؛
۸. بسط مبانی معرفتی مهدویت.

شایان ذکر است که اجرا و تحقق یافتن راهبردهای شناسایی‌شده، در گام اول نیازمند تدوین «نگاشت نهادی» و سپس تعیین نوع و میزان مسئولیت نهادها و سازمان‌های مربوطه در قبال یکایک راهبردها است. همچنین «فراتحلیل پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه مدیریت فرهنگ انتظار» و نیز انجام پژوهش‌های مشابه پژوهش حاضر برای «تحلیل مضمون منویات امام خمینی علیه السلام متن اسناد بالادستی کشور و دیدگاه‌های صاحب‌نظران عرصه مهدویت» و «بررسی ابعاد مختلف راهبردهای شناسایی‌شده؛ مانند عوامل، زمینه‌ها، آثار ایجاد و اتخاذ راهبردها و دلالات التزامی و تضمینی سیر حرکت راهبردها در طول دوران رهبری رهبر معظم انقلاب -دام‌ظله- ضروری می‌نماید. بدون تردید دستاورد این پژوهش که عبارت است از شناخت صحیح، اصولی و روشمند راهبردهای مطلوب مدیریت فرهنگ انتظار می‌تواند راهنمای مناسبی برای سیاست‌گذاران، مدیران و برنامه‌ریزان نظام ج.ا.ا. در راستای رشد و تعالی فراگیر و پایدار فرهنگ ناب انتظار منجی عالم بشریت علیه السلام باشد.

فهرست منابع

۱. افروغ، عماد؛ مسجدجامعی، محمد؛ سیدامامی، کاوس؛ محسنیان راد، مهدی؛ طباطبایی، صادق. (۱۳۷۹). تبادل فرهنگ‌ها، ضرورت‌ها و دورنماها. مطالعات ملی، ۲(۶)، صص ۹-۵۶.
۲. اقتداری، علی محمد. (۱۳۸۸). سازمان و مدیریت (چاپ سی و نهم). تهران: مولوی.
۳. امیری، مجتبی. (۱۳۸۴). تبیین نقش و جایگاه جامع‌نگری و تفکر استراتژیک در سازمان. مطالعات دفاعی استراتژیک، (۷)، صص ۲۳-۲۴.
۴. الوانی، سیدمهدی. (۱۳۸۲). مدیریت عمومی (چاپ نوزدهم). تهران: نی.
۵. جیمز براین، کوین؛ مینتزربرگ، هنری؛ رابرت ام، جیمز. (۱۳۸۲). مدیریت راهبردی، فرآیند راهبرد (چاپ سوم). تهران: مؤسسه عالی آموزش و تحقیق مدیریت و برنامه‌ریزی.
۶. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۷۹/۰۱/۲۶). بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران. برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای <https://b2n.ir/851389>
۷. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۸۹/۰۹/۱۰). بیانات در نخستین نشست اندیشه‌های راهبردی. برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای <https://b2n.ir/759879>
۸. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۷۰/۱۱/۳۰). بیانات در دیدار مردم قم. برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای <https://b2n.ir/143148>
۹. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۸۱/۰۷/۳۰). بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت نیمه شعبان در مصلاهی تهران. برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای <https://b2n.ir/553847>
۱۰. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۸۶/۰۶/۰۴). بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت. برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای <https://b2n.ir/549543>
۱۱. خامنه‌ای، سیدعلی. (۱۳۸۷/۰۵/۲۷). بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم در روز نیمه شعبان. برگرفته از: پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای <https://b2n.ir/764203>

۱۲. دیوید، فرد آر. (۱۳۹۲). مدیریت استراتژیک (مترجم: سیدمحمد اعرابی؛ محمد تقی زاده مطلق، چاپ بیست و هفتم). تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
۱۳. رضاییان، علی. (۱۳۸۳). اصول مدیریت (چاپ پانزدهم). تهران: سمت.
۱۴. شاین، ادگار. (۱۳۸۳). فرهنگ سازمانی (مترجم: محمدابراهیم محبوب، چاپ اول). تهران: نشر فرا.
۱۵. شفیع‌ی سروستانی، ابراهیم. (۱۳۸۷). معرفت امام زمان و تکلیف منتظران (چاپ سوم). تهران: مؤسسه فرهنگی موعود عصر عصر النبوة.
۱۶. صافی گلپایگانی، لطف‌الله. (۱۳۹۳). انتظار عامل مقاومت (چاپ اول). قم: مرکز تنظیم و نشر آثار آیت‌الله العظمی صافی گلپایگانی.
۱۷. صدر، سید محمد. (۱۴۰۲ق). تاریخ الغیبه الکبری (چاپ اول). بیروت: دار التعارف.
۱۸. عرفان، امیرمحسن. (۱۳۹۰). تبیین ضرورت‌های رویکرد راهبردی به آموزه مهدویت. پژوهش‌های مهدوی، ۱(۳)، صص ۳-۱۶.
۱۹. کلاین برگ، اتو. (۱۳۷۶). روانشناسی اجتماعی (مترجم: علی محمد کاردان، ج ۱، چاپ سیزدهم). تهران: انتشارات علمی-فرهنگی.
۲۰. مصطفوی، حسن. (۱۴۳۰ق). التحقیق (چاپ سوم). تهران: مرکز نشر آثار علامه المصطفوی.
۲۱. محسنی، منوچهر. (۱۳۸۰). جامعه‌شناسی عمومی (چاپ هفدهم). تهران: طهوری.
۲۲. مطهری، مرتضی. (۱۳۷۳). قیام و انقلاب مهدی از دیدگاه فلسفه تاریخ (چاپ سیزدهم). تهران: صدرا.
۲۳. ملایی، حسن. (۱۳۹۳). کاوشی مفهوم‌شناسانه در سبک زندگی منتظرانه. انتظار موعود، (۴۴)، صص ۶۳-۸۸.
۲۴. مهری، کریم؛ یزدخواستی، بهجت؛ پناهی، محمدحسین. (۱۳۹۳). سیاست‌گذاری قومی مبتنی بر دیدگاه رهبر معظم انقلاب. مطالعات قدرت نرم، ۴(۱۰)، صص ۷۵-۹۸.